
IN MEMORIAM

BÚCSÚ HADROVICS LÁSZLÓTÓL

Életének betöltetlen 87. évében ez év május 13-án Budapesten elhunyt Hadrovics László akadémikus, egyetemi tanár, a filológiai tudományoknak századunkban egyik legkiválóbb európai művelője, számos ország akadémiájának megbecsült tagja, többek között a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiáé is. Személyében Hadrovics Lászlótól e sorok jegyzője egykori tanárától búcsúzik, az utolsótól az előtte haladók közül. Annak a nagy, modern szemléletű filológus nemzedék tagjainak egyikétől, akik a harmincas években kezdték a pályájukat, hogy fejlődésük zenitjére jutva megteremtsék a korszerű magyar filológia nagy eredményeit. Csak néhányuk nevét említjük ezúttal: hungarológusokét, romanistákét, szlavistákét, germanistákét, akiknek életműve a tudománytörténet ún. pozitívista és szellemtörténeti korszakának a határán bontakozott ki, s akiknek eredményeire a szovjet „állami” irodalomtudomány alkonya után egyre többször s mind nyomósabb okkal hivatkozunk: Thiennemann Tivadar, Kardos Tibor, Sziklay László, Gál István, Gáldi László s mások. Ennek a filológiai iskolának jellemző vonásait maga Hadrovics László mutatta be egy 1970-ben keltezett tanulmányában, amelyben arra világított rá, hogy a magyar irodalmi, nyelvészeti s művelődéstörténeti kutatások tudós művelői egészen a 30-as évekig, az ő fellépésükig, főként a nyugati nagy nemzetek kultúráját, tanulmányozták, azokhoz vezetvén vissza nemzeti műveltségünk gyökereit, szinte teljesen figyelmen kívül hagyták a magyarral együtt élő vagy a vele szorosan érintkező kis népeket, amelyek azonban világképük, érzelmi életük, képzeletműködésük, szemléleti sajátosságai tekintetében, épp e mindennapos kapcsolatok folytán, sok hasonlóságot mutatnak: „Az új ebben a szemléletben az volt, amit tulajdonképpen ma kezdünk tudományosan meg-alapozni, hogy ti. a magyarságot politikai és kulturális fejlődésének egész

menete a körülötte vagy vele államközösségben élő népekkel rokonítja. [. . .] A magyar irodalom igazi képe ebbe a rokonságba ágyazva mutatkozik meg, ebben érvényesül igazán hazai funkciója, s ebben a közösségben domborodnak ki európai értékei.” Mindjárt itt tegyük hozzá a szavakhoz Hadrovics sok más írásában kifejtett gondolatát is, hogy ezek az értékek csak a magyarral érintkező népekkel való gondosan kiegyenlített szintű kölcsönösség jegyében juthatnak kifejezésre, kirekesztve ebből az összefüggésrendszerből az etnikai, nyelvi, kulturális felsőbbségnek s minden másfajta fölénynek leghalványabb gondolatát is.

Már ebből is nyilvánvaló, hogy az említett személyi kapcsolatoktól és mozzanatoktól, valamint a tudomány egy kicsit mindig elvont szempontjától eltekintve is többszörös okunk van idézni emlékét. Tehát nem csupán azért, mert a mi tágabb értelemben vett szellemi régióink – közelebről megnevezve Alsólendva – szülötte, s mert a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémián kívül az egykori Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémiának is rendes tagja volt, de még csak kutatásai tárgyának földrajzi behatároltsága folytán sem, hisz az azokból leszűrt tapasztalatok, a föltárt eredmények folytonosan arra ösztökélték, hogy szüntelenül tágtássa, finomítsa, filológiaiilag mind szabatosabban és gondosabban fogalmazza újra meglelt igazságait. Hogy azonban ezek a rá annyira jellemző gondolkodásbeli és szemléleti karaktervonások mindenki számára érzékelhetővé legyenek, összefüggésbe kell hoznunk őket a konkrét, az élet tényeivel bemutatott, valóságos emberrel. E sorok jegyzőjének volt része abban a szerencsében, hogy 1984-ben a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia közgyűlése elé terjessze Hadrovics László megválasztását indítványozó javaslatát, amelyben többek között a következőket olvashatjuk:

„Hadrovics László Alsólendván született 1910. június 27-én. Kőszegen és Keszthelyen járt iskolába, az Eötvös Kollégium tagjaként pedig latin és magyar nyelvet, valamint szlavisztikát és germanisztikát hallgatott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Tudományos munkával már egyetemi hallgatóként kezdett foglalkozni. Tanulmányainak befejeztével az Egyetemi Könyvtárban dolgozott. 1941-től a Pázmány Péter Tudományegyetem tanára, 1942-től 1952-ig pedig mint az MTA Történelmi Intézetének kutatója a magyar–délszláv kapcsolatokat tanulmányozza. 1954-től a Bölcsészkar szlavisztikai tanszékének a professzora. 1965-től az Akadémia *Studia Slavica* című folyóiratát szerkesztette. Az MTA-nak 1948 óta levelező, 1970-től pedig rendes tagja volt. A Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia 1974-ben választotta tagjává. – Nagy érdemeket szerzett a magyar–szerbhorvát és szerbhorvát–magyar közép- és nagyszótárak készítésében,

különösen pedig a Hungarológiai Intézet 120 000 címszót tartalmazó Enciklopédikus Szótárának a létrehozásában, amelynek három kötete 1968 és 1975 között látott napvilágot. – Irodalomtörténeti tevékenységének legjelentősebb eredményeként a szerb, a horvát és a szlovén középkor, humanizmus, reneszánsz és barokk korszak irodalmi emlékeinek feltárását, az európai irodalmakhoz való kapcsolatainak mibenlétét vizsgáló monográfiáit tartjuk számon. A magyar szaktudomány és műveltségtörténet szempontjából úttörő jelentőségű az a gondolat, amit a *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok* című 1944-ben(!) írt munkájában fejtett ki: ». . . arról is tudomást kell vennünk, hogy évszázadok folyamán a szomszédos népekkel való kulturális érintkezés milyen javakkal gazdagította a magyar művelődést. Ez a kétirányú kutatómunka, ti. a magyarság közvetítő és befogadó szerepének feltárása lassanként egészen új diszciplínákat alakít majd ki történettudományunk, irodalomtörténetünk, néprajzunk, nyelvtudományunk stb. területén.«. – Zárjuk e megemlékezést azzal a megállapítással, hogy bármily nagyra tartjuk is Hadrovics László filológiai szempontból mérlegelt feltáró munkáját, nyelvészeti, irodalmi és művelődéstörténeti eredményeit, kifinomult módszertani eljárásait, életművének jelentőségét mégis inkább abban látjuk, hogy következetes maradt a *humántudományok* valódi rendeltetéséhez és igazi feladatához. Ahhoz, amit ennek az összetett szónak az alkotóelemei külön-külön is kifejeznek: az emberhez és értelméhez. Mert ki nem ismerné fel az itt idézett gondolatsorában Bartók Béla úttörő tanítását, amit a *Népzenénk és a szomszéd népek zenéje* című programalkotó munkája tartalmaz, vagy József Attila *A Dunánál* című történetfilozófiai megalapozású versének hatalmas távlatait?

Hadrovics Lászlónak múlhatatlan érdeme, hogy a magyar filológiában is érvényt szerzett e művek szellemiségének, s századunk antihumanus eszméktől terhes második felére is átmentette e nagy alkotók és alkotások szellemi tartalmát. Erre szeretnénk rámutatni *A magyar nyelv kelet-közép-európai szellemi rokonsága* 1989-ben közzétett tanulmányának egy részletével, amely a *Nyelvünk a Duna-tájon* című gyűjteményes tanulmánykötetben jelent meg.

„A nemzeti megújulást közvetlenül megelőző korszak, a XVIII. századi késői barokk egész Közép-Európában ugyancsak igen fontos nyelvi eredményeket hozott. Ennek részletesebb bemutatását elhagyom, csak röviden jelzem, hogy ennek a kornak is megvannak a nagy nyelvtերemítő prédikátorai, mint pl. nálunk Csúzy Zsigmond, a horvátoknál Stephanus Zagradiensis, a szlovéneknél Janez Svetokriški (eredeti nevén Tobias Lionelli), a szerbeknél Stefan Venclović. És ez az a kor, amelyben megjelennek (vagy kéziratban maradnak) az első nagy szótárak és a tudományos igényű első nyelvtanok, amelyeknek

tudományos színvonalát azonban nem szabad a mai mértékkel mérni. Ezt a korszakot szokás a hanyatlás, az elnemzetietlenedés, a nyelvi anarchia korának nevezni. A valóság az, hogy a korszaknak nincsenek olyan látványos szellemi mozgalmak, mint a múltban a Biblia nemzeti birtokbavétele, a humanizmus, a reformáció és ellenreformáció, de a látszólagos hanyatlás mögött nyelvi szempontból is ott munkál a barokk szellem. A prédikációk a legkülönbözőbb apró műfajokat (mint bibliai történet, középkori példázat, legenda, történeti és helyi anekdota, novella) olvasztják magukba, és ezek a változatos tárgyak, valamint a díszítésre törekvő barokk fogalmazás egy-egy nyelvnek addig soha nem látott gazdagságát hozzák felszínre. Ezt a korszakot váltja fel a felvilágosodás és a rákövetkező nemzeti romantika kora, amelyet egész Közép-Európában mint a nemzeti újjászületés korát szoktuk ünnepelni.

Ezt a kort nyelvi szempontból az egyes nemzeteknél más és más problémák jellemzik. Aszerint, hogy melyik nemzet a nyelvi tudat milyen fokáról indul el és a politikai széttagoltságnak vagy egységnek milyen állapotában leledzik, mennyire erős idegen hatások érték és ezektől hogyan igyekszik megszabadulni, a részletek elég nagy tarkaságot mutatnak. De mindegyik nemzeti mozgalom megegyezik abban, hogy egy egészen új, szókincsében korszerű, az európai műveltség minden igényét kielégítő, nyelvtani formájában pedig egységes, a nyelvjárások fölött álló irodalmi nyelvet akar minél előbb kialakítani. Ezeknek a nyelvi mozgalmaknak egyúttal nagy nemzetformáló erejük is van. Nevezetesen olyan népeknél, amelyeknek nem volt nemzeti önállóságuk, a nyelvért vívott küzdelmekben formálódik a nemzeti egység, ha nem is a politikailag önálló, de a kulturális alapon épülő modern nemzet. Ilyenek pl. a szlovákok és szlovének. Olyan nemzeteknél pedig, ahol egykor volt önálló állam, mint a csehek, magyarok, horvátok, szerbek esetében, a nemzeti nyelv fejlesztésével kapcsolatos újjáéledés egyúttal a politikai regenerálódás hatalmas mozgatója lesz.” [. .]

„Ha az ember így végigmegegy a cseh jelenségeken, önkéntelenül is eszébe jut, hogy hiszen ezek szóról szóra megisméltódtak nálunk. Nálunk is volt nagyarányú purista szóalkotás, volt helyesírási harc, voltak ypszilonisták és jottisták, nálunk is voltak, akik a hangsúlyos és mások, akik az időmértékes verselést kedvelték, nálunk is voltak tekintélyes szótári próbálkozások, míg végre megszületett a nagy hatkötetes Czuczor–Fogarasi. Nálunk is divatba jöttek a régi magyar vagy magyarosított nevek. S hogy a két kép tökéletesen egybevigyon, a túláradó nemzeti érzés, vagy éppen a családi presztízs emelésének óhaja, nálunk is termett hamisítványokat, mint Thaly Kálmán kuruc balladáit és Sándor Zsigmondnak 1796-ban koholt gazdag irodalmi utóéletű *Csiki Székely Krónikáját*.”

„A szerbekenél a XVIII. században egy mesterséges irodalmi keveréknyelv alakult ki, amelynek bolgáros jellegű egyházi szláv, orosz és szerb elemei voltak. Ehelyett már a század vége óta szerették volna bevezetni a népnyelvet. Így a racionalizmus kiváló képviselője, Dositej Obradović is megpróbálkozott vele, de még nem tudta magát teljesen függetleníteni az egyházi nyelvtől. Ez csak Karadžić Vuknak sikerült, aki 1813-ban írt nyelvtanával és 1818-ban kiadott szótárával fordulatot hozott a szerb irodalmi nyelv fejlődésében. Mint népdalok, népmesék és közmondások gyűjtője, népszokások leírója és történeti művek szerzője egyúttal példákat is adott a mintaszerű nyelvhasználatra. A nyelvi reformmal együtt járt a helyesírási reform is, ennek főleg három lényeges pontja érdemel említést. Vuk elhagyta a régi írásból mindazokat a jeleket, amelyekre a szerbnek már nem volt szüksége, megszüntette az oroszból átvett gyakorlatot, hogy a mássalhangzók lágyságát az utánuk következő magánhangzókön jelölik és a lágy *l'* és *n'* mássalhangzók számára a л+ъ és н+ъ összevonásával új jeleket (љ és њ) vezetett be. Ezen a ponton tételesen is kimutatható a magyar helyesírási gyakorlat, a *ly* és *ny* írásmód hatása (l. Tomić, 1977). Végül a latin írásból átvette a *j* betűt, amivel azt a gyanút keltette, hogy a szerbeket a vallási unióba akarja terelni.

Karadžić Vuknak évtizedeken keresztül kellett harcolnia, amíg nyelvi és helyesírási reformját el tudta fogadtatni. A végső győzelem csak 1847-ben következett be, amikor fiatal költők és filológusok fenntartás nélkül Vuk mellé álltak. Azóta a szerb nyelv töretlen vonalban fejlődik a Vuk által lefektetett alapokon. (Két monográfia: Stojanović 1924, Popović 1964.)

Ez az áttekintés csak nagyon vázlatos. A képből sok minden kimaradt. De a cél nem lehetett más, mint bemutatni, hogy a magyarság a maga nyelvének tartalmi értékeivel, az anyanyelv ápolásának, fejlesztésének gondjaival nem áll olyan egyedül Közép-Európában, mint általában hangoztatni szoktuk. A sajátos nemzeti jelleget fejlesztő erőkkkel párhuzamosan a közép-európai nyelvi integrálódást segítő erők is működtek. Ennek napjainkban is tanúi vagyunk.”

„De ezen túlmenően a felsorolásból látható, hogy a nyelvi kérdések megragadása és feldolgozása, egy-két kivételtől eltekintve, főképp a nyelvészeti diszciplínák szempontjai szerint történt. Én ezzel egy másik szemléleti módot szeretnék szembeállítani, nevezetesen az összetartozó kulturális táj és az ebben munkáló nyelvtերemítő erők szemléleti igényeit, egyszerűen a fentebb vázolt areális nyelvészet szempontját és módszerét. (Kapcsolódom ezzel Gáldi Lászlónak, e kérdések első behatóbb vizsgálójának gondolataihoz: *A Dunatáj nyelvi alkata. A Dunatáj irodalmi fejlődése*. Budapest, 1947. Szempontjai, megállapításai ma is érvényesek.) Szintézisekben kellene bemutatni, hogy milyen közös,

ill. eltérő vonásokat alakított ki a kereszténység felvétele, s vele az egész középkor egyházi és vallási fejlődése. Hogyan indul meg már a középkorban a görög és latin minta nyomán egy nagyarányú nyelvújítás, tükörszóképződés. Mit hozott a reformáció és ellenreformáció ott, ahol volt polemikus irodalom, és milyen a nyelvfejlődés ott, ahol ilyen nem volt. Mik pl. a barokk prédikáció jellemzői? Milyen az állami és társadalmi struktúrák, a jogszolgáltatás terminológiája? Mennyiben itatódik át a nemzeti nyelv latinnal? A magyar és lengyel között e tekintetben bámulatos párhuzamosságok vannak. Továbbá a felvilágosodás és nemzeti romantika hogyan indítja el a purizmust, mik lesznek az egyes nyelvújítások maradandó értékei és hogy szabnak egészen új irányt a nyelvfejlődésnek? Mit hoz a XIX. század második felének liberalizmusa, a rengeteg új árufajta elterjedése, új szórakozások, sportok meghonosodása, új polgári társadalmi érintkezési formák átvétele? Mit jelent a szélesebb néprétegek érdeklődése a napi politika, a társadalmi kérdések iránt? Mekkora szerepet játszik a fiatalabb irodalmi nyelvek normáinak megszilárdulásában a hírközlés meggyorsulása, az újságolvasás általános elterjedése, az irodalmi olvasóközönség bázisainak kialakulása? Milyen hatással volt a sport a legszélesebb néprétegek nyelvi fejlődésére? És folytatni lehetne a kérdéseket egészen napjainkig. Ilyen és hasonló témák feldolgozása közép- és délkelet-európai perspektívában, ez mutatná meg a nyelv és az élet szoros kapcsolatát és e népek igazi nyelvi összetartozását.”

SZELI István